

ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR

UOT 378.

Müdəfiə Cəmil oğlu Mahmudov
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
Azərbaycan Texniki Universitetinin kafedra müdiri

ALİ TƏHSİLDƏ İNNOVASIYA VƏ MODERNLƏSMƏ:
PROBLEMLƏR, PERSPEKTİVLƏR VƏ REALLIQLAR

Мудәфиә Джәмил оғлу Махмудов
профессор, доктор наук по математике
заведующий кафедрой Общей и прикладной математики,
Азербайджанский Технический Университет

ИННОВАЦИЯ И МОДЕРНИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ:
ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ И РЕАЛИИ

Müdəfiə Jamil Mahmudov
doctor of pedagogical sciences, professor
Head of the Department of General and Applied Mathematics,
Azerbaijan Technical University

INNOVATION AND MODERNIZATION IN THE HIGHER EDUCATION:
PROBLEMS, PERSPECTIVES AND REALITIES

Xülasə: Məqalə ali texniki təhsil müəssisələrində yeniliklər və modernləşmə, problemlər, perspektivlər və reallıqlara həsr olunub. Yüksək texniki təhsil müəssisələrinin qarşısında duran problemləri və ziddiyyətlərin aradan qaldırılması araşdırılır.

Açar sözlər: innovasiya, modernləşmə, problem, yenilik, tədris, program, ali məktəb, keyfiyyət, informasiya, texnologiya

Резюме: Статья посвящена инновациям и модернизации, проблемам, перспективам и реалиям в высших технических учебных заведениях. Были исследованы проблемы, с которыми сталкиваются высших технические учебные заведения, и вопросы устранения противоречий.

Ключевые слова: инновации, модернизация, проблемы, инновации, обучение, программное обеспечение, высшее образование, качество, информация, технологии

Summary: The article focuses on innovation and modernization, problems, perspectives and realities at higher technical schools. The problems faced by high technical schools and the issues of elimination of controversy have been investigated.

Key words: innovation, modernization, problem, innovation, teaching, software, higher education, quality, information, technology

"Azərbaycan təhsil tarixi hər birimizin fəxr etdiyi nailiyyətlərlə zəngindir. Azərbaycan müəllimləri bütün tarix boyu təhsildə daim vəzifəliklə novatorluğun, əmələ ilə islahatın vəhdətini öz fəaliyyətlərində əks etdirmişdir. Bu gün qadam qoyduğumuz informasiya cəmiyyəti və bil-

liklərə əsaslanan yeni tip iqtisadiyyatın formalaşması, qloballaşma çağırışları bütün dünya təhsil sistemi qarşısında yeni vəzifələr qoyur. "Təhsil əsri" adı qazanmış XXI əsr Azərbaycan təhsilinin də yenilənməsini və müasirləşməsinə tələb edir. Əminəm ki, Azərbaycan müəllimləri

fəaliyyətlərini bu tələblərə uyğun daha da təkmilləşdirərək, müstəqil Azərbaycan Respublikasının çiçəklənməsinə xidmət edən gənc nəslin yetişdirilməsi işinə öz töhfələrini verəcəklər."

İLHAM ƏLİYEV

XX əsr müasir cəmiyyətə böyük dinamik dəyişikliklər gətirir. Bu dəyişikliklər bizi əhatə edən ətraf aləmin görüntüsünü əsaslı sürətdə dəyişdirir. Belə vəziyyətdə ali məktəblərin fəaliyyət dairəsi genişlənməyə başladı. Bu zaman ancaq anonəvi səhədə mütoxəssis hazırlamaq deyil, həm də bu strategiyani hazırlayan və həyata keçirə bilən mədəniyyət konturunun yaradılması məsələsinin həlli qarşıda durdu. Daha doğrusu, ali məktəbin yeni vəziyyəti, təhsil sisteminin istiqaməti ilə cəmiyyətin məlumat ehtiyacını bağlayan ümumdünya fikirlərinə olan münasibətindən asılı oldu. Ali məktəb aramla bazar münasibətlərinin tam hüquqlu subyektinə çevrilir, bu isə onun quruluşunun yaranmasına, funksiyalarının dəyişilməsinə, yeni məktəblərin maliyyə problemlərinin həllinə, təlimin yeni metodikalrının axtarışına və biliyin keyfiyyətinin nəzarətinə təkan verir.

Ali məktəbin sosial funksiyaları kateqoriya kimi geniş dairədə baxılır, bu isə sosial sistemin müxtəlif sferalarında elementlərinin fəaliyyətini bütövlükdə əks etdirir. Məsələn, mədəni-yaradıcı funksiyalar cəmiyyətin mənavi aləminin inkişafına yönəlmişdir. Belə şəraitdə ali məktəblərin rolu və məsuliyyəti artmışdır. Çünki bu proses şəxsiyyətin formalaşmasına birbaşa təsir göstərir, sosial məsuliyyəti hissini bünövrəsinə qoyur, yəni bu, cəmiyyəti qorumaq, inkişaf etdirmək və mənavi irsi ötürməyə imkan verir. Bunları nəzərə alıb deyə bilərik ki, XXI əsrdə köhnə təhsil sistemi bütövlükdə ümumi inkişafına mane olur.

XX əsrin axırları, XXI əsrin əvvəllərindən ölkəmiz inkişaf etmiş ölkələrlə bu istiqamətdə həm regional arasında liderliyinə görə, həm də öz milli təhlükəsizliyinə, özünəməxsus inkişafın qorunmasına, siyasi-mədəni sistemə və çoxrəngli dünyəvi cəmiyyətə görə rəqabətə başlandı. Bu isə perspektivlər ələmində təhsil və elmin miqyası, səviyyəsi və keyfiyyəti milli təhlükəsizliyin təminatının və inkişafının həlledici, aparıcı amilinə çevrilir.

Müşahidələr göstərir ki, təhsil ocaqlarının əksəriyyətində əməkdaşlıq yaradılması, ezamiyyət, qarşılıqlı danışıqların təşkili və s. ancaq görüntülərdən ibarətdir. Xarici dillərin öyrənilməsinin təşkil olunması və tərəfdaşın arasında ünsiyyət yətləri deyil. Birgə əməkdaşlığın zəruri amillərinin yaradılmasında xarici dil bilən ixtisaslı müəllimlərin cəlb edilməsi və əmək haqlarının ödənilməsi üçün ciddi maliyyə qoyuluşunun olmaması ağırlı nöqtələrdən biridir (bəzi ali məktəblərdə xarici dil bilməyən müəllimlərin xarici ölkələrə nə üçün getdikləri sual doğurur).

Universitetlərdə mühüm dəyişikliklərin sırasında həyata keçiriləcək faktlardan bəzilərini göstərək: bilik səviyyəsinin yüksəldilməsi, informasiya və kommunikasiyanın global miqyasda inkişafı, meydana çıxan geniş miqyaslı əmək bazarına daxil olmaq və s. ali təhsil də daxil olmaqla, ümumdünya inkişafını xarakterizə edən qloballaşma bir proses kimi dövlətin müxtəlif səhələrləndəki siyasətin formalaşmasına təsir edən əsas qüvvələrdən biridir.

Dünya proseslərinin öyrənilməsində ali təhsil mühüm rol oynamalı, peşə fəaliyyəti və global prosesləri idarə etmək üçün mütoxəssislər hazırlanmalıdır. Bu isə çətin və ziddiyyətli prosesdir, məhz buna görə də tədqiqatçılar ona müxtəlif mənə verirlər. Bu faydalar isə təhsil sisteminin faydalı sürətdə istifadə etməklə ticarətin geniş miqyasda böyüməsində, rəqabətin artmasında, keyfiyyət standartlarının yüksəldilməsində, mövcud olmuş milli təcrübə qalqlarının aradan qaldırılmasında və s. özünü göstərir. Avropada geniş yayılmış Bolonya prosesi də qloballaşmanın müsbət təsirinin parlaq nümunəsidir.

İndiki dövrdə dünya təhsil sisteminə ali məktəblərin milli çərçivəyə qapanması iqtisadiyyatın qloballaşmasının nəticələri və perspektivləri ilə get-gedə daha dərindən və müxtəlif məsələlərdə konfliktə gətirir. Məsələn, universitet diplomlarının və ixtisas dərəcələrinin tanınmasında, təhsilin keyfiyyətinin beynəlxalq qiymətləndirmə formalarının inkişafında, beynəlxalq akkreditasiya prosedurlarında və s. qarşıya çıxır. Bu məsələnin həllini tələbələr və müəllimlərin mobilliyi, tədris planlarının beynəlmilləşdirilməsi, birgə proqramlar, ikili və üçlü proqramlar, təhsil xidmətlərinin müxtəlif övlərləri kimi formalarda axtarmaq lazımdır.

Ölkə ali məktəblərinin ünvanına bözi iradlar səslənir, etiraf etmək lazımdır ki, bu iradların bəziləri heç də əsassız deyil. Artıq bu iradları araşdırmaq zamanı gəlib çatmışdır: bizim ali təhsilimiz bu gün hansı səviyyədədir, bu gün ali təhsil ocaqlarında no kimi proseslər gedir? Müvafiqyyətlərimiz və nöqsanlarımız nələrdən ibarətdir?

Ölkəmizdə ictimai inkişafın indiki mərhələsində sosial-iqtisadi, mədəni və s. sahələrdə xeyli dəyişikliklər baş verir və təhsilə münasibət dəyişir. Ali məktəblərə böyük müstəqillik verilməsi və aparılan islahatlar yüksək ixtisaslı mütəxəssislər hazırlayan məktəblərin yeni inteqrasiya formalarının tədqiqi məsələsini qarşıya qoyur. YUNESKO və Avropa Birliyi islahat konsepsiyasına uyğun olaraq qida, geyim və mənzillə yanaşı təhsilin insanın əsas tələbləri qrupuna aid edir. İnsanın tələbatlarından yaranan bəzi bir fəaliyyət bir sıra sərbəllərə bağlıdır. Bunların içərisində müasir istehsalat intellektuallığı mühüm rol oynayır. İndiki zamanda istehsalat və ictimai həyat sürətlə dəyişir, inkişaf edir. Buna müvafiq olaraq tədris prosesi dəmi yeniləşmə, modernləşmə və təkmilləşmə tələb edir.

İnsan gəncliyində seçdiyi peşəsindən, ixtisasından və bəzən həvəsəndirdiyi, mükafatlandırıldığı iş yerindən yeni sahələrin yaranması səbəbindən öz fəaliyyətini dəyişdirmək zərurəti qarşısında qalır. Bu isə onda yeni fəaliyyət sahəsinə dair bilik və bacarıqlara yiyələnmək zərurəti yaradır. Bununla yanaşı, insanın gəncliyində konkret peşə, ixtisas bacarıqlarından bütün həyat boyu istifadə etməsi kifayət etmir. Buna görə də fasiləsiz (ömrüboyu) təhsilin zəruri olduğunu dərk edərkən digər sahələrdə də özüni sınaqma məcburiyyətində qalır. İnsan özüni təhsil sayəsində əmir və məişət qayğılarının dərəcəsinə görə ayrılaraq bütün bəşəriyyətə mənsub olduğunu duyurmuşdur. Aldığı biliklər ona nəinki planetin əsas hadisələrindən xəbər tutmaq, həm də özüni həyatında baş verən zərərli hadisələrə qarşısını almaq üçün hansısa addımlar atmasını təmin edir.

Təhsilin böhrandan çıxış yolunu təmin edən amillərdən biri məhz insanın yüksək peşəkarlığına təmin edən fasiləsiz təhsil prinsipinin gerçəkləşməsidir. Ali təhsil sferasında yeni yaşayışlar təhsil və elmi-tədqiqat proseslərinin elə bir uzlaşmasına tələb edir ki, o, yeni biliklə-

rin təhsil sferasına axının ləngiməsini minimuma endirmiş olsun. Təhsillər olsun ki, bəzi ali məktəblərdə aparılan elmi-tədqiqat işlərinin səviyyəsi və xarakteri bu prinsipdən çox-çox geridə qalır. Başqa elm sahələrində olduğu kimi, bu problem riyaizyyət-təbiət elmləri sahəsində də özüni göstərir.

Dünyada iqtisadiyyatın texnoloji inkişafı yoluna qədəm qoyduğu indiki zamanda yüksək səviyyəli mütəxəssislərin hazırlanmasına ehtiyac vardır və bu məqsəddə dünya təhsil sisteminə yüksək səviyyəli bakalavrların hazırlanması mühüm və əhəmiyyətli rol oynayır. Başlıca problemlərdən biri ölkəmizdə hazırlanan peşəkarlar kəmiyyətcə yox, keyfiyyətcə fərqlənməlidir. Bunun üçün təhsilin keyfiyyəti və əslən mühit qarşıya çıxan problemlərin həllində əsas rol oynayır. Müşahidələr göstərir ki, ali texniki məktəblərin kompüter və informatika mədəniyyətinin formalaşdırılması, müasir psixoloji-pedaqoji texnologiyalar və nəzəri yanaşmalar həzırda mövcud tələblərdən geridə qalır. Əgər biz keyfiyyətli təhsil istəyiriksə, onda birincini növbədə müəllim və tələbələri müasir avadanlıqlarla təchiz etməliyik. Bu istiqamətdə kadr hazırlayan tədris müəssisələrini mövcud çatışmazlıqları görməli və aradan qaldırılmalıdır.

Bəzi ali məktəblərin müəllimləri əmək haqlarından qnaət etməsi kadr iflasına və onların intellektual yoxsullaşmasına aparır bir yoldur ki, bu da öz növbəsində mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətinin pisləşməsinə bir şərti kimi özüni göstərir.

Son zamanlar əmək haqqının artırılması dövlətimiz və hökumətimizin diqqət mərkəzində durmuşdur. Lakin onu da qeyd etmək ki, bəzi bir şəraitdə Bolonya prosesinin müddəalarını reallaşdırılmasında və təbiiq edilməsində müəllimlərin əmək fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi üzrə məqsədyönlü, düşünülmüş işlərin görülməsi zəruridir. Məsələn, tutaq ki, professorun dars yükü 600 saat təşkil edir. Bundan başqa, onun üzərində düşün başqa elmi fəaliyyətə diqqət yetirək: dərslər, dars vəsaitləri yazılır, fəlsəfə və ya elmlər doktorluğu müdafiələrində opponent qismində iştirak edirlər, dissertasiya şuralarında fəal iştirakda çalşırlar, ali məktəblərdə elmi dərcə almaq istəyən kadrların hazırlığını aparırlar, monoqrafiya və dərsləklərə rəy verirlər, elmi seminarlar aparırlar və s. Deyilənlərdən aydın gö-

rünür ki, ştat cədvəli bütün kateqoriyalardan müəllim həyatı üçün eyni olan dəyişilməz rəqəm üzrə deyil, qeyd olunan fəaliyyət amillərini nəzərə almaqla formalaşdırılmalıdır. Göstərilən amillər isə ali məktəblərin maliyyələşdirilməsinin iqtisadi meyarlarının işlənilməsi ilə bağlıdır ki, bu, çox mürəkkəb bir prosesdir. İkinci tərəfdən müəllimlərin təminatının sağlamlığına yalnız müəllimlərin sayı ilə müəyyənləşdirilməsi düzgün deyil. Digər tərəfdən, professor-müəllim həyatının keyfiyyətini tərkibində onların fəaliyyət səviyyəsini və bir sıra başqa amilləri nəzərə almaq lazımdır.

Tədris yükü normaları maliyyə təminatı ilə möhkəmləndirilmir, tədris saatlarının cəmi eynilə qalsın da, həyata keçirilən tədris yükü normaları təbiiq edilərkən əlavə sayda müəllimlərin cəlb edilməsinə zərurət yaranır, bu isə əlavə maliyyə tələmə tələb edir. Bu hal isə çətin ki, bütüncə nəzərdə tutulmuş olsun. Başqa bir problemə diqqət yetirək: auditor və müstəqil işni nisbəti reallaşdırıldıqda, auditor yükünün azaldığı ortaya çıxır, bu isə müəllimlərin sayının real olaraq ixtisarsına, onların arasında işsizliyə və qalan müəllimlərin yükünün artırmasına gətirib çıxarır.

Avropa universitetləri dövlət tərəfindən lazımcına maliyyələşdirilir. Buna görə də universitetlər maliyyə axınlarının genişləndirilməsi problemi üzərində işləyir. Universitetlər ali təhsilə və elmi tədqiqatla olan münasibətlərini və onların maliyyələşdirilməsini yenidən diqqətdən keçirir və gələcəyə kapital qoyuluşu kimi baxmaq çətinir. Universitetlər Avropa səviyyəsində ən yüksək dialoqu əlqışlayır və belə bir fikir irəli sürürlər: güclü Avropaya güclü universitetlər lazımdır.

Təhsil strukturu və sistemi elə olmalıdır ki, XXI əsrdə vəntəndərlər yüksək səviyyəyə yaşamaqlarında əhəmiyyətli rol oynasın. Dövlət və hökumətimiz universitetlərin dəstəklənməsi və saxlanması üçün həmişə müvafiq maliyyələşdirmə səviyyəsinə zəmanət vermişdir. Məhz yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq deyə bilərik: güclü Azərbaycan üçün güclü universitetlər yaratmaq lazımdır.

Nə üçün XXI əsr kompüter əsri adlanır? Çünki o, artıq praktikada geniş təbiiq olunmuşdur, həyatımızın bütün sahələrində sirayət etməklə onun bir hissəsinə çevrilmiş, tədqiqat və tədris məsələlərində yaxşı uyğunlaşdırılmışdır. Ona

görmə də bu, gənc kadrların işində daim köməkçi rolunu oynayır.

İndiki dövrdə bakalavr təhsil səviyyəsi üçün yeni tədris proqramının hazırlanması, ona uyğun dərsliklər, dars vəsaitləri və s. işlənməsi kafedralar qarşısında kəskin qoyulmalıdır. Dərslər, dars vəsaitləri və s. elə şəkildə yazılmalıdır ki, tələbələri riyaiz məsələlərin həllində fikirləşə bilsin, əldə etdikləri bilikləri müasir riyaiz məsələlərin həllinə təbiiq etsin və qarşıya çıxan məsələlərin həlli yollarını müəyyənləşdirə bilsin. Bunun üçün də tələbələri həm də öyrənməyi öyrətmək lazımdır. Ali məktəb tələbələri arasında təbiət elmləri fənlərinin öyrədilməsi zamanı ümumiləşdirmə və təsnifat əməliyyatlarının başlanğıc səviyyəsinin manimənsilərinin yetersizliyi özüni əks etdirir. Bu çatışmazlıq riyaizyyət kursunun tədrisində də özüni göstərir. Təhsilin və riyaiz təhsilin keyfiyyət məsələləri, riyaiz təhsilin məzmununa müxtəlif yanaşmalar, tədrisə yeni təlim texnologiyalarının təbiiq və s. kimi əhəmiyyətli məsələlər bu gün öz həllini gözləyir.

Ali məktəblərdə dəqiq fundamental elmlərin tədrisi o halda keyfiyyətli ola bilər ki, tədris prosesi məqsədyönlü və gərgin təfəkkürlə müəyyən olsun. Dəqiq elmlərin tədrisində psixologiyanın bu müddəası daha fundamental önəm daşıyır ki, yeni anlayışlar manimənsilərkən tələbələrin təfəkkür fəaliyyəti fəallaşdırılmasa, onda nəinki düşünmək bacarığı əldə olunar, həm də yaddasaxlanmanı özü də yarıncıq olur, çünki onun bünövrəsi başadıqşarlı, anlamı olmayacaqdır. Anlama zamanı lazımi səviyyəyə nail olmaq üçün həyata keçirilən yaddasaxlama nəinki faydalıdır, hətta o, adətən sonrakı əldə olunacaq biliklərin möhkəmləndirilməsinə mane olur.

Elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı və cəmiyyətin həyat şəraitinin dəyişməsi təhsil konsepsiyasının təkmilləşdirilməsi zərurətini doğurur. Buna görə təhsilin keyfiyyətinin artırılmasının əsas yollarından biri informasiya kommunikasiya təhsil sahəsinə geniş şəkildə təbiiqdir. İnformasiya kommunikasiya təbiiqində istifadə edilən yeniliklər yeni metod və formaların genişlənməsinə, müəllimlərin iş üslubunun dəyişilməsinə, həm də pedaqoji sistemdə struktur dəyişikliklərinə gətirib çıxarır. Bu halda təhsilin məqsəd, vəzifə və məzmununun qiymətləndirilməsi baş verir, bu isə mütəxəssis hazırlığının

şəxsiyyətyönlü modelinin qurulmasına imkan verir. Belə bir yanaşma şəxsiyyətin yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişafına, qeyri-standart vəziyyətlərdə həll yolu tapmaq bacarığına, müstəqil və yaradıcı düşünməyə, dəyişən şəraitə uyğunlaşmağa yönəlməlidir.

Müasir dövrdə elmi-texniki tərəqqi, informasiya və kompüter inqilabı, ideya və biliklərin sənayeyə çevrilməsi, yeni informasiya texnologiyalarının inkişafı, təhsilin yeni vəzifələrini qarşıya qoyur. İnformatika hazırlığının məqsədi təhsilənin fəaliyyətinin və onun şəxsiyyət keyfiyyətinin formalaşmasından ibarətdir. Bunlar insanın peşəsi, onun həyat tərzi, mədəni və intellektual inkişaf səviyyəsi ilə müəyyənləşir, yeni pedaqoji texnologiya biliklərin ötürülməsindən daha çox, təhsilənin şəxsi keyfiyyətlərinin formalaşmasına istiqamətlənmişdir. Bu kimi problemlərdən biri pedaqoji prosesin layihələndirilməsidir. Təhsilə sosial həyatın birinci dərəcəli təbəqələrindən biri kimi yanaşılmalı və onun yeni texnologiyalarını mənimsəmək lazımdır. Buna görə də işin əhəmiyyəti formaları və metodları, eləcə də təlim vasitələri və texnologiyalarını təkmilləşdirmək sahəsində əsaslı tədqiqatlar aparılmalıdır.

Tədris prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin yeni yollarının işlənilib hazırlanması onun təkmilləşdirilməsinin şərti kimi, elm və texnikanın son nailiyyətlərinin tətbiqinin nəticələrindən biri kimi bu gün aktualdır və daha çox vacibdir. Tələblərin müasir texnologiyaların tələblərinə uyğun yüksək səviyyəli hazırlığı üçün tədris prosesində elə lazımi addımlar atılmalıdır ki, müasir texnologiyaların sürətli inkişafı ilə bağlı olaraq qazandıqları bilikləri onlar gələcəkdə uyğun olaraq dəyişdirə bilsinlər.

Ali məktəb müəllimləri üçün aşağı kurs tələblərində adekvat formalaşdırılma problemi xüsusi maraq kəsb edir. Bu baxımdan tədris fəaliyyətini şəxsiyyətin inkişafının tərkib hissəsi kimi gözdən keçirmək lazımdır. Müşahidələr göstərir ki, nəzəri fənlərin öyrədilməsi zamanı yeni informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi ilə əldə olunan biliklərin keyfiyyət göstəriciləri, fərdi və ya kollektiv tədris vasitələrinin təşkilatı bütün digər formalarla alınan göstəricilərdən yüksəkdir. Bilik və bacarıqların əldə edilməsi ciddi fəaliyyətdir. Bilik və bacarıq bir-biri ilə bağlı, biri digərinin səbəbi və biri digərinin nəticəsi

olub, eyni bir fəaliyyətdir, lakin müxtəlif formalarda üzə çıxır. Tədris ümumi keyfiyyəti yətərlı olmadıqda keyfiyyətli məzundan danışmaq mümkün olmadığından ali məktəblərdə tədris keyfiyyətinin yüksəldilməsi dövrün prioritet vəzifələrindən birinə çevrilmişdir.

XI-XII əsrlərdən yaranmış dünya ölkələrinin nüfuzlu ali təhsil müəssisələrindən indiki dövrdə illik dövrüyyəsi milyonlar və ya bir - beş milyard dollar həcmindədir. Buna baxmayaraq, yüz illərə tarixi təcrübəsi və böyük maddi-texniki bazası olan bu ali təhsil müəssisələrinin də müasir texnologiyaların tələblərinə uyğun öz maliyyə problemləri vardır. Dünya təhsil sistemlərinin təcrübəsi göstərir ki, nüfuzlu qeyri-dövlət və dövlət ali müəssisələrinin inkişafında da maliyyə çətinlikləri baş verir. Bu ali təhsil müəssisələrinin rəhbərləri, əlaqədar nazirlərlik və şəxslər həmin çətinliklərin aradan qaldırılmasında və əlavə gəlir əldə edilməsində müxtəlif variantlardan istifadə edirlər. Bu işdə həm də varlı, imkanlı şəxslərin köməkliliyi də mühüm rol oynayır ki, bu təcrübədən bizim ölkəmizdə də istifadə etmək faydalı olardı.

Dövlətimizin təhsil işçilərinə diqqət və qayğınin nəticəsidir ki, hər il bir sıra müəllimlərə fəxri adlar verilir və bir sıra müəllimlər isə təhsilin inkişafındakı xidmətlərinə görə orden və medallara layiq görülür. Ağrılı nöqtələrdən biri odur ki, ali məktəb müəllimlərinə fəxri adların, orden və medalların verilməsi əsasən ali məktəblərin müəyyən illik yubileylərindən baş verir. Digər tərəfdən qeyd etmək ki, müəllimlərin xidmətləri aşağı təbəqələrdən qiymətləndirilib təqdim edilməsində yerli bəzəlik, dostlaşlıq, yaramaz əməllər özünü əks etdirmişdir. Ali məktəblərdə yaşı 65-70-ə keçmiş vəzifədə olan şəxslərin öz vəzifələrindən uzaqlaşdırılması rəhbərlik tərəfindən yaşlarının bəhanə olması yox, vəzifələrinə yarasız olduqları açıqlanmışdır.

Ölkəmizin təhsil inkişafı üzrə dövlət proqramlarının yerinə yetirilməsində Ali Texniki Universitetdə maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, təhsilin məzmununun yeniləndirilməsi, yeni tədris proqramlarına uyğun dərslik, dərs vəsaitləri, metodik vəsaitlər və s. hazırlanması, təhsilənin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində yeni model və mexanizmlərin tətbiq edilməsi, pedaqoji kadr təminatının yaxşılaşdırılması, kafedraların İKT ilə təminatı sahəsində nailiyyətlər və s. əldə

olunmuşdur. Biz müəllimlərə əminlik ki, keçmişin hərə-mərciləri bu gün təkrar olunmayacaq. Ziyalı güclülərdən istifadə edərək ölkəmizin çiçəklənməsi naminə Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin siyasətini alqışlayırıq və qəlbən deyirik – Ulu Tann Sizi yarıdımız olsun!

Son illər texniki universitetlərdə bəzi müəllimlərdən tədris vəsaitlərinin hazırlanması bir növ qazanc əldə etmə prosesinə çevrilmişdir. Dərs vəsaitləri peşəkar, elmi cəhətdən yüksək səviyyəli müəllimlərin tərəfindən yazılmışdır və həm də tələblərə satıldıqda ölkəmizin iqtisadi cəhətdən indiki vəziyyəti nəzərə alınmalıdır. Yüksək səviyyəli müəllimlərin tərəfindən yazılmış vəsait gələcək mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsini aşağı salır. Dərs vəsaitləri tədris proqramı üzrə kafedranın əməkdaşları tərəfindən hazırlanmalı və daim təkmilləşdirilməlidir. Buna görə də müəllimlərin öz biliklərini artırma, müasir tələblərə uyğun təkmilləşməlidir. Göstərilən problemlərin bir çoxu tədris planlarının və proqramlarının hazırlanması prosesində meydana çıxır.

Təhsil sahəsində aparılan islahatlar nə üçün lazımdır sualına islahatçılar dolğun və məntiqli cavab vermirlər. Həqiqət islahatın nə demək olduğu elmi və məntiqli şəkildə aydınlaşdırılmır. Hazırda “yenilik” və ya “yeniləşmə” anlayışları və ya təhsilin “modernləşməsi” sualı meydana çıxır. Bunlar müxtəlif məfhumlardır. Məktəblərin modernləşməsinin başlıca səbəblərindən biri də onun dəyişikliklərə uğramış sosial-iqtisadi inkişafa uyğunlaşmasını təmin etməkdir. Müasir dövrdə respublikamızda təhsil sisteminin modernləşməsi məsələsi çox narahətçilik doğurur. Hazırda orta və ali məktəblərdə həyata keçirilən modernləşmənin konkret problemlərinə nəzarət salmaq. Təhsilin məzmunu ilə bağlı olan problem son illər orta və ali təhsilin işçisi, iqtisadi, sosial dəyişikliklərə maruz olan müasir insanların tələblərinə uyğun şəkildə qurmaq məsələsi ilə bağlıdır. İkinci problem təhsil keyfiyyəti ilə əlaqədardır. Orta təhsilin modernləşməsinə hansı yollarla həyata keçirmək olar? Təhsil sisteminin prinsiplərində dəyişiklik, tədris struktur və metodlarının yenidən qurulmasının zəruriliyini hesab edənlər böyük təhlükə yaradırlar. Bu halda məktəb qarşısında müasir insanların qoyduğu yeni məsələləri həll

etmək lazımdır. Bu cür cəhdlər tariximizdə artıq olmuş və uğursuzluqla nəticələnmişdir.

Aparılan statistik araşdırmalara görə ali texniki məktəblərə daxil olan tələbələr 80-85%-i gələcək peşələrinə yalnız diplom almaq xatirinə işləndiklərini bildirlər. Hətta bu tələbələr təxminən 70-80%-dən çoxu peşə seçimlərindən narazıdırlar. Bu xoşagəlməz problemlərdə başlıca rol oynayan amillərdən biri də qəbul imtahanı ilə bağlı olan strukturun düzgün qurulmasıdır. Bu göstərilən faktların hamısı nəticədə mənasız xərclərə və fəciələrə gətirib çıxarır. Ali texniki məktəblərə gələn tələbələr peşə seçimi orta məktəbdən başlayır. Buna görə də ali texniki məktəbləri seçən tələbələr universitetdə tədris olunan riyaziyyat kursunu qavramağı bacarmalıdır. Texniki məktəblərdə təhsilin uğurla davam etdirmək üçün tələblərdə ümumi riyaziyyata maraq oymatmaq; tədris zamanı sərbast iş təcrübəsi qazandırmaq; özünü qiymətləndirmə keyfiyyəti artırmaq lazımdır. Təhsilin yenidənqurma ilə bağlı riyaziyyat kursunun tədrisində tələməklə ölkəmizin riyaziyyat təhsilində ciddi zərər yitirdi və ali texniki məktəblər arasında rəqabətin azalması özünü göstərir. Daha doğrusu, orta məktəblərdə riyaziyyata maraq azaldı və peşəkarlar elə xitəsə seçildilər ki, orta riyaziyyatı öyrənilir. Üçüncü amil isə repetitorluğun geniş vüsət almasıdır. Orta məktəb zəruri biliklər vermədiyinə, imkanlı ailələr repetitorlara müraciət edirlər. Bu halda texniki məktəblərə qəbul olunan abituriyentlər arasında bərabər olmayan imkanlar yaranır.

Orta məktəblərdə yaranmış bu acınacaqlı vəziyyətin əsas səbəblərindən biri də yeni orta məktəb proqramının çatışmazlığı, ikincisi isə, tədris vəsaitlərinin aşağı olması, bəzi fənlər üzrə buraxılış imtahanlarının ləğvi olunmasıdır. Araşdırılardan məlum olub ki, orta məktəblərin bir çoxu riyaziyyat üzrə tələb məzmunu proqramının çətinliklərini və ziddiyyətlərini dəf edə bilmirlər. Buna görə də ali texniki məktəblər gələcək mütəxəssislərin, tədqiqatçıların və istehsalat rəhbərlərinin müasir tələblərə uyğun hazırlanmasına daha da məsuliyyətlə yanaşmalıdırlar. Buna görə də ali texniki məktəblərdə riyaziyyat tədrisi üzrə tədris yığılı artırılmalı və əlavə saatlar nəqəddə tutulmalıdır. Gələcək bakalavr yüksək səviyyəli peşəkar kimi riyaziyyat kursunu öyrənilməsinə nail olmaq üçün nəzəri bilik-

lərdən başqa, həm də praktik vərdiş və bacarıqlara üstünlük verməlidir. Hazırda ali texniki məktəblərdə daxil olan tələbələr qarşısında duran məsələlərdən biri də abituriyentlərin biliklərindəki çatışmazlıq və boşluqların heç olmasa qismən aradan qaldırılmasına imkan verən tədbirlərin kompleks həyata keçirilməsidir. Riyaziyyat kursu üzrə orta məktəb məzunlarının biliyi daha formal xarakter daşıyır. Həndəsə fənni üzrə işlər xüsusilə pis vəziyyətdədir. Orta məktəb məzunlarının həndəsədən bilikləri keyfiyyətli olmadığı üçün onlar ali texniki məktəblərdə "Tərsimi həndəsə və mühəndis qrafikası", "Maşın və mexanizmlər nəzəriyyəsi", "Materiallar müqaviməti", "Riyaziyyat", "Nəzəri mexanika" və s. fənlərin tədrisində çox böyük çətinliklərlə üzləşirlər.

İnformasiya texnologiyaları sferasında maddi-texniki bazanın müəyyən səviyyədə qurulması bu gün üçün çox vacib məsələdir. Sevindirici haldır ki, dövlətimiz də hökumətimiz tərəfindən bu sahəyə böyük diqqət yetirilir. Bu problemlərin yüksək səviyyədə həllində həm də zaman rol oynayır. Şübhəsiz ki, ali təhsil müəssisələrində kadr siyasətinin formalaşdırılması və təhsilə ayrılan resurslardan səmərəli istifadədən

başqa, əlavə maliyyə vəsaitlərinin əldə olunması problemlərinin həll etmək, çıxış yollarını tapmaq və reallaşdırmaq bu gün üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstər orta, istərsə də ali məktəblərdə aparılan islahatlar davam edir. Təhsil prosesinin mərkəzində dayanan və mühərrik hesab olunan müəllimin rolu yüksəlir və onun peşəkarlıq keyfiyyətlərinə olan tələblər artır. Bununla belə həm texniki universitetlər, həm də müəllimlər qarşısında çətinliklər də vardır və həmin problemlər kifayət qədər diqqət mərkəzində deyil.

Problemin aktualığı: Ali texniki məktəblərdə innovasiya və modernləşmələr istiqamətində problemlərin həlli özünü doğruldarsa onda nəzərdə tutulan perspektivlər öz həllini tapar.

Problemin yeniliyi: Məqalədə göstərilən boşluqlar və ziddiyyətlər aradan qaldırılsa onda ali texniki məktəblərdə təhsilin keyfiyyəti müasir tələblərə uyğun olar.

Problemin nəzəri və praktik əhəmiyyəti: Ölkəmizin ali texniki məktəblərində tətbiq olunan innovasiya və modernləşmələr müasir tələblərə uyğun olarsa onda onun müsbət nəticələri tədris, elmi və s. fəaliyyət sahələrində özünü əks etdirər.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov A.N. Pedaqogika, Bakı: Mütərcim, 2013.
2. Ağayev Ə.Ə. Təlim prosesi: reallıqlar, perspektivlər. Azərbaycan məktəbi, 2005, N5
3. Mehrabov A.O. Azərbaycan təhsil sisteminin müasir problemləri. Bakı: Mütərcim, 2007.
4. Müdəfiə Mahmudov. Bolonya prosesi. Problemlər, perspektivlər, reallıqlar. Bakı: Elm və təhsil nəşriyyatı, 2010.
5. Müdəfiə Mahmudov. Dünyada təhsil sistemləri, Bakı: Mütərcim, 2014.

E-mail: maxmudov45@mail.ru

Rəyçi: ped.ü.fəls.dok., dos. Ə.A. Gərayev
Redaksiyaya daxil olub: 22.11.2018.